

О. Ю. Сергеева,

к.держ.упр.,
доцент кафедри іноземних мов ХарPI НАДУ,
м. Харків

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Розглянуто питання розвитку державності та їх взаємопов'язаність з проблемами становлення національної ідентичності. Надано дефініції видів ідентичностей, визначено напрямки створення української ідентичності.

Ключові слова: державність, ідентичність, нація, державотворення.

Сьогодні як ніколи раніше постає питання української державності. Подібна проблема у світлі більш ніж 20-річного існування незалежної Української держави виглядає досить драматично. Так, вона визнана світом, проводить свою внутрішню та зовнішню політику, є членом багатьох міжнародних організацій тощо; але чи забезпечує вона цілісність суспільства, чи відповідає її діяльність інтересам простих громадян? Відповіді на ці питання залишаються відкритими. Сучасний стан України навряд чи відповідає класичним визначенням державності, якщо розглядати її з точки зору національної ідентифікації. Неприйняття української національної ідентичності є значно складнішим і більш вкоріненим питанням, ніж мовний поділ між Сходом та Заходом і Центром Української держави.

Проблеми державності та національної ідентифікації є досить популярними серед науковців з різних сфер знань. Це обумовлено тим, що визначення української ідентичності є певним теоретичним чинником формування національної держави. Вирішення цієї проблеми є необхідним компонентом розвитку українського суспільства. Проте, з іншого боку, теоретичне вирішення цієї проблеми допомагає висвітлити справжній національний інтерес, усвідомлення якого є необхідною компонентою розвитку українського суспільства, спроможного обумовити його життєздатність. Багато робіт українських науковців, а саме А Колодія, М. Козловець, Л. Нагорної,

С. Римаренка, М. Розумного, А. Ручки, О. Стегнія, О. Толкачова, М. Шульги та ін., присвячено питанням національної ідентичності. Сама ця проблема не є специфічною для України. Проблема національного взагалі й національної ідентичності зокрема була досить сталою у ХХ ст., а в нинішні часи вона тільки загострилася. Серед праць західних авторів відзначимо дослідження Б. Андерсона, С. Бенхабіб, П. Бурдо, С. Бройса, П. Бурке, М.Хальбвахса та ін.

Метою статті є розкриття взаємозв'язку становлення державності та формування національної ідентифікації.

Виклад основного матеріалу потребує, насамперед, визначення понять «державність» і «ідентифікація». Мусимо визнати, що термін «державність» не має чітко означеного змісту. «Енциклопедія державного управління» у восьми томах, видана Національною академією державного управління при Президентові України 2011 р., взагалі не надає дефініції даному поняттю. Відповідно, подібна ситуація сприяє виникненню безлічі спекуляцій довкола поняття «державність». У кращому разі державність традиційно пов'язують із категорією «держава», вживаючи ці слова як синоніми. Подібний підхід надзвичайно спрощує ситуацію – є держава, отже існує і державність. Це дуже зручний підхід, бо знімає багато запитань щодо іншого поняття, тобто «ідентичності». Натомість, ще в першій половині ХХ ст. український письменник, політичний мислитель та діяч В.Винниченко визначав державність як комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які пов'язують його у компакту цілість, які забезпечують розвиток у сучасному і майбутньому [10].

Характер державності обумовлений обсягом суверенітету тієї або іншої держави. В незалежній Україні головними факторами суверенної держави є специфічні форми державної політичної організації суспільства (форми правління, державного устрою, організації державної влади), державні традиції, ідеологія, державна мова, державна символіка). З цими факторами пов'язаний суспільний і політично-правовий зміст державності, як засобу забезпечення суверенного розвитку України.

Процес становлення державницької ідеї, розвитку державотворчих процесів в Україні має тисячолітню традицію. Але сучасною незалежною державою Україна стала лише 24.08.1991 р., коли Верховною Радою було прийнято «Акт проголошення незалежності України». 01.12.1991 р. на Всенародному референдумі народ України величезною більшістю голосів підтвердив цей Акт і висловив своє бажання жити в самостійній Українській державі. Однак Україна як держава може відбутися лише коли більшість населення в усіх регіонах визнає себе її громадянами, тобто коли, за словами Дж. Гарібальді, після створення держави буде створено націю.

Поняття «ідентичність» розуміється вченими здебільш однаково, однак «національна ідентичність» тлумачиться доволі вільно, в залежності від розуміння поняття «нація». Вважаємо за доцільне коротко розглянути деякі з основних припущень, які мають важливе значення для дослідження національної ідентичності.

По-перше, ми виходимо з припущення, що націю слід розуміти як ментальне утворення, так звану «уявну політичну спільноту» [1]. Вона представлена у свідомості і пам'яті людини, як суверенна політична одиниця і це може стати дуже впливовою керівною ідеєю, іноді з надзвичайно серйозними й руйнівними наслідками.

По-друге, ми вважаємо, що національна ідентичність – це особлива форма соціальної ідентичності, що створюється, відтворюється, перетворюється або знищується, за допомогою мови та інших знакових систем. Ідея окремої національної громади стає реальністю у сфері переконань і вірувань через матеріалізацію, фігуративні дискурси, що постійно обговорюються політиками, науковцями та відомими особами та поширюються через систему освіти, навчання, засоби масової комунікації, армію, а також через спортивні заходи.

Наше третє припущення ґрунтується на понятті зовнішніх ознак П'єра Бурдьє [3-4]. На нашу думку, національна ідентичність може розглядатися як зовнішня ознака, тобто як комплекс загальних ідей, концепцій чи схем сприйняття, (а) пов'язаних емоційних відносин, що є загальними для певної

групи осіб, (б) подібних поведінкових диспозицій, (в) всі з яких засвоюються через «національну» соціалізацію. Щодо української нації, звернімося до загальної національної культури, історії, сьогодення і майбутнього, а також до національної території. У той же час, національні ознаки також мають відношення до стереотипних уявлень про інші народи і їх культуру, історію і т.д. Емоційні відносини, про які пише П. Бурдьє, проявляються в конкретних національних «внутрішніх» групах з одного боку, та в відповідних «зовнішніх» групах, з іншого боку. Поведінкові диспозиції включають в себе демонстрацію солідарності з власною національною групою, а також готовність виключити «інших» з цього утворення.

По-четверте, становлення нації та національної ідентичності завжди супроводжується створенням різниці/самобутності та унікальності [8-9]. Як тільки ідентичність з'являється на уявному колективному рівні, одразу же процеси створення однаковості порушують плюралістичну та демократичну різноманітність групової внутрішньої гомогенізації. Як пише С. Бенхабіб, кожен пошук ідентичності включає диференціацію себе від того, чим ти не є, отже створення ідентичності завжди і обов'язково є політикою створення різноманітності [2]. Хтось є російськомовним українцем із Сходу України в тій самій мірі, в якій інший є католиком із Заходу, а хтось є представником певної політичної сили і таке інше. Великою проблемою є не неминуча діалектика створення однаковості або різноманітності, а те, що існує атавістичне переконання, що тотожності можна дотримуватися тільки за рахунок усунення відмінності та іншості. Створення ідентичності – це політична проблема демократії в глобальному вимірі.

Ще одна передумова – і це вже п'яте припущення – те, що немає такої речі, як одна єдина національна ідентичність в первинному сенсі, а скоріше, залежно від контексту існують дискурсивно побудовані тотожності, тобто відповідно до соціальної сфери, ситуаційної установки дискурсивної дії та теми, що обговорюється. Іншими словами, національні ідентичності не збігаються в повному обсязі, не є стабільними та незмінними. Вони, навпаки, є

динамічними, тендітними, «вразливими» та часто некогерентними. Тим не менш, ми вважаємо, що є певні відносини між типами ідентичності, що пропонуються політичними елітами чи засобами масової інформації та «повсякденними дискурсами» про націю та національну ідентичність. Саме тому наше дослідження пропонує п'ять різних підходів до даної проблеми.

Нація – як і всі інші громади, розмір яких перевищує групу знайомих – це те, що Б. Андерсон називає «уявними» спільнотами [1]. Члени навіть найменших націй не знають більшість своїх співгромадян, ніколи не зустрічалися, й не чули один про одного. І все ж вони переконані, що вони належать до єдиної національної громади – не в останню чергу тому, що вони, в значній мірі, читають ті ж газети, дивляться одні й ті ж телевізійні програми, слухають однакові радіопрограми і т.д. Нації сприймаються як обмежені кордонами і тим самим відрізані від навколишніх народів, тому що жодна країна не ідентифікує себе з людством в цілому. Нація сприймається як спільнота близьких за духом подібних людей і розглядається як суверенна, що можна простежити з епохи Просвітництва і Французької революції, коли суверенна держава стала синонімом рівноправ'я і символом свободи.

Формування національної ідентичності акцентується на загальній історії, а історія це завжди пам'ять і спогади. Поняття «колективної пам'яті» [7], виборчі спогади про минулі події, які, як вважається, важливі для членів конкретної громади, дозволяє одним – незважаючи на небезпеки, притаманні значенню прикметника «колективний» матеріалізувати абстрактні, уявні концепції [6] – знаходити зв'язки між доволі теоретичними дискурсами про національну ідентичність і міфами, символами та ритуалами повсякденного життя [5].

Отже, ми можемо вести мову про наявність державності лише тоді, коли населення певної держави має високий ступінь національної свідомості, громадяни складають певну цілісність, в країні успішно проходять процеси націотворення, формування повноцінної нації. Таким чином, державність пов'язана з поняттям національної ідеї як ідеї самопізнання та самоствердження

нації, що формується на основі усвідомлення нею себе як єдиного цілого, її самоідентифікації через спільність історичної долі та культури і спрямована на вольове об'єднання нації заради досягнення спільної мети. Якщо національна ідея визначає цілі, то державність є засобом їх досягнення і, водночас, наслідком реалізації цих цілей.

Відштовхуючись від подібного трактування, ми можемо проаналізувати стан сучасної української державності. Одним із головних аргументів на користь відсутності в Україні державності наводять слабкість держави як такої, нестабільність політичної системи загалом. Сучасна українська історія – це історія боротьби за владні повноваження. Саме це було і, на превеликий жаль, є визначальним мотивом зміни форми державного правління. Будь-яка форма республіки – президентська, парламентська, парламентсько-президентська чи президентсько-парламентська не є ідеальною, має свої недоліки та переваги.

Проблема полягає у відсутності спроб пошуку оптимальних засобів функціонування цих різновидів республіки, натомість присутня боротьба за повноваження між президентом, парламентом та урядом. В Україні все частіше лунають заклики на користь переходу від унітарної форми державного устрою до федерації. Подібна тенденція особливо небезпечна, адже це прямий шлях до розколу країни. Основна проблема подібних змін і дискусій полягає в тому, що вибір тієї чи іншої форми державного правління залежить насамперед від претензій «провідників нації» на владні повноваження. Найяскравіший приклад подібної політики – зміни виборчого законодавства під конкретних кандидатів. При цьому політичні гравці забувають дуже важливу річ: перш ніж щось змінювати, потрібно хоча б спробувати повною мірою реалізувати потенціал наявної конституції.

За роки незалежності Україна так і не змогла стати дійсно демократичною, правовою та соціальною державою. На зовнішній арені наша держава не раз демонструвала свою слабкість, відсутність власної виваженої позиції та неспроможність опиратися зовнішнім впливам. Неприйняття більшістю українців держави та політичної влади доволі легко пояснити. Річ у

тім, що українська історія – це історія бездержавної нації, Україна майже завжди перебувала у складі інших держав. Політики не спромоглися запропонувати суспільству ефективну програму дій, що, у свою чергу, призвело до масової зневіри та розчарування.

Особливо яскраво це виявляється сьогодні, коли перед Україною повстало драматичне питання: чи ми є європейською країною? Що таке Європа? Відповідь на це запитання залежить від критеріїв, що використовуються. Перш за все, Європа – це культурно-історична та цивілізаційна спільнота. Найважливішими її передумовами та складовими є спільність витоків, долі та спадщини. Саме ці феномени надають можливість говорити про єдину європейську цивілізацію, базовими елементами якої є відношення до людини, часу та простору. Осередням, нервовим центром системи цінностей європейської цивілізації була і залишається людина. Саме розуміння людини зазнало складної еволюції: від богоподібної людини античності, обраного створіння бога в середні віки, богорівного індивіду Ренесансу – до вільної особистості нового часу. Європеєць нерозривно пов'язаний з історією. Теперішнє сприймається ним як ланка в ланцюзі історичного буття, а фатальні моменти соціальних і політичних катаклізмів – як розпад зв'язку часів. У будь-якому випадку час в європейському розумінні не є нейтральним, він має спрямованість: або від дикості до цивілізації (прогрес), або від «золотого віку» до занепаду (регрес). Простір в європейському сприйнятті взаємопов'язано і обмежено: це бар'єр, межа. Система європейських цінностей сприяла перетворенню Європи нового часу на регіон з динамічним розвитком торгівлі, технології, виробництва; розширенню європейського впливу в світі.

Європейська ідентичність – об'єктивна даність, вона виступає як сукупність характеристик, що відрізняють європейців від не європейців в традиціях, культурі, способі життя і системі мислення. Європейська ідентичність відрізняється від європейської самосвідомості як усвідомлення власної приналежності до Європи. Європейська ідентичність не залишається

незмінною константою. Ми маємо змогу спостерігати формування нової спільності, де неминуче виникають проблеми з структурою, межами та ідентичністю.

У контексті європейської інтеграції, ядром якої став Європейський Союз, відбувається трансформація колишньої ідентичності, характерної для національної держави. Традиційна для Європи ідентичність розмивається: одна її частина як би переходить на рівень ЄС та європейських інститутів; інша частина окупується і засвоюється регіонами – з цим пов'язано і поживлення, і новий сплеск регіональних рухів у ряді країн Європи. Формуються нові лінії прямих зв'язків регіонів з інститутами ЄС.

В Україні, яка втратила колишню національно – державну ідентичність, що існувала в межах колишнього Радянського Союзу та «соціалістичної співдружності». Пошуки нової ідентичності відбуваються дуже суперечливо: через підйом національних і націоналістичних почуттів і рухів; через посилення прагнень частини суспільства до самоідентифікації з Європою; а також через бажання багатьох ідентифікувати себе як частину «великої Російської імперії». При цьому європейський вимір включає науково-технічний та соціальний прогрес, гуманізм і демократію, права людини і права меншин.

Сьогодні, у нових реаліях соціального-історичного розвитку Україна вирішує непросте питання – вибір шляху, який відповідатиме майбутньому належному стану суспільства й держави. Українцям необхідно нарешті провести своє остаточне цивілізаційне самовизначення, оскільки продовження в часі ментальної роздвоєності частини її громадян означатиме в підсумку не що інше, як поразку в спробах розбудови української національної державності. Завадити цьому може лише консолідація українців навколо ідеї побудови в Україні «українського світу», який є єдино можливим варіантом утвердження історичної долі української нації. Історичних змін зазнає людська ідентичність, яка є ключовим елементом суб'єктивної реальності й перебуває у діалектичному взаємозв'язку із суспільством та його інституціями.

Порушені у статті питання є лише пунктирами цілого спектра проблем,

пов'язаних з протиріччями формування національної ідентичності. Важливими напрямками перспективних наукових пошуків у цій царині є визначення регіональних особливостей процесів, вивчення історії європейського досвіду формування національної ідентичності тощо.

Список використаних джерел:

1. *Anderson B.* Die Erfindung der Nation: Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts / B. Anderson. – Frankfurt : Campus, 1988.
2. *Benhabib S.* The Democratic Movement and the Problem of Difference / S. Benhabib // *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political.* – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1996. – P. 3–18.
3. *Bourdieu P.* Soziologische Fragen / P. Bourdieu. – Frankfurt : Suhrkamp, 1993.
4. *Bourdieu P.* Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field / P. Bourdieu // *Sociological Theory.* – Frankfurt, 1994.
5. *Breuss S.* Österreichische Nation, österreichisches Nationalbewußtsein und österreichische Identität / S. Breuss, K. Liebhart and A. Pribersky // *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstands. Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus.* – Vienna : Deuticke, 1993. – P. 546–570.
6. *Burke P.* Geschichte als soziales Gedenken / Burke P. // A. Assmann and D. Harth (eds) *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung.* – Frankfurt : Fischer, 1991. – P. 289–304.
7. *Halbwachs M.* Das kollektive Gedächtnis / M. Halbwachs. – Frankfurt : Fischer, 1985.
8. *Hall S.* Introduction: Who Needs “Identity”? / S. Hall // S. Hall and P. Du Gay (eds). *Questions of Cultural Identity.* – London : Sage, 1996. – P. 1–17.
9. *Martin D.-C.* The Choices of Identity / D.-C. Martin // *Social Identities.* – 1995. – 1 (1). P. 5–20.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. – К. : Укр. енцикл., 1998. – С. 162.

Sergeyeva O. Yu. Ukrainian statehood: identity issues.

This article considers the problems of statehood development and their interconnectedness with the problems of national identity formation, provides definitions of different kinds of identity, determines the ways for the Ukrainian national identity creation.

Key words: statehood, identity, nation, state-building.

Сергеева Е. Ю. Украинская государственность: проблемы идентификации.

Рассмотрены вопросы развития государственности и их взаимосвязи с проблемами формирования национальной идентичности, даны определения различным видам идентичности, определены направления для создания национальной украинской идентичности.

Ключевые слова: государственность, идентичность, нация, государственное строительство.